

Г.
9

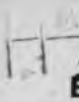
ВРАЧ Д. П. ФЕДОРОВ и Н. В. ИГНАТЬЕВ

АНГЛИЙСКИЙ—РАХИТ МАНМЫ ЦЭР ГИШАН

Шу—ăзă.

Гор. Козмодемьянск _____ Марийской Авт. Обл.
1928 г.

А
М

Гор.

Изд. г.

9-2079

3505a

БРАЧ Д. П. ФЕДОРОВ и Н. В. ИГНАТЬЕВ

Г. П. Б. в АИГР.
ОБЯЗ. ЭКЗ.
1928.

АНГЛИЙСКИЙ—РАХИТ МАНМЫ ЦЭР ГИШАН

Гор. Козмодемьянск _____ Марийской Авт. Обл.
1928 г.

Отпечатано
в Гостипографии № 2
М. А. О.
Тираж 500 экз.
Кантлит № 51

А

А

М

вл.
ло
вз.
сѣл
ш
мѣ

ут

влѣ
чѣ
шѣ
хан
ни
ша
ѣзѣ
влѣ

кѣ
ли

Английский—Рахит манмы цэр гишән.

**Малан мәнмән äзäвлä, ЫрвэзЫвлä когон-
шукЫн колат.**

Мәнмән сәндäлЫкЫштЫ пәрвиät, кЫзЫтät äзä
влä, ЫрвэзЫ влä когон колат, утларакок нэзэр влä
лоштЫ колат; луатвЫци ишкЫ пЫрЫмашэш пäлЫжЫ
вэлä кодэш, молЫжЫ цэрләнән-колән пЫтät. ВэсЫ
сәндäлЫк влäштЫ тәнгэлä агЫл. Шамак толшЫ,
Швэци халЫк лоштЫ äзä-ЫрвэзЫ влä чЫдЫн колат:
мәнмән дорцЫн кЫмЫт тä пäлЫ нäрЫк чЫдЫн колат.

Малан вара мä доннажЫ äзä влä, ЫрвэзЫ влä
утларакок когон колат?

Тэвэ малан колат: мä донна (айртэмЫнок мары
влä лоштЫ) äзä анчЫмЫ гишән ак шанэп, äзä ан-
чЫм пäшäm чотэш ак пиштэп Äзäm анчЫмЫ, пук-
шЫмЫ-ЙүктЫмЫ гишән нимамаат ак пälэп; äзä ма-
хань цэр доно йасланән кәрдэшь—тЫдЫ гишәнät
нимамаат ак шЫнцэп. СирЫмаш пälЫшЫ äвä влән
шачшЫжЫ чЫдЫ кола, тЫмәншЫ халЫк лоштЫ
äзä-ЫрвэзЫ влä чЫдЫн колат,—когон тЫмәншЫ
влä тәнгэла манЫн, попат.

Тәнгэлä гЫнЫ, мälәнäät пЫцкэмЫш гЫц сотЫш-
кЫ лäкташ кэлэш, тЫмәнЬдЫмЫ гЫц тЫмәншЫ
лишаш.

Ти столмь влҘ анчҗктат: махань сҗндҗлыкҗ-штҗ маньар җзҗ ик-и шомэшкҗ кола. Кужь столмьжь мҗнмҗн сҗндҗлыкҗштҗ җзҗ колымьм анчҗкта. Столмь-влҘ вуйэш сҗндҗлык (кугижҗншҗ) влҗн лымьштҗм сирымь. Маньар гҗнҗк мьтҗк столмьжь, тҗнҗрҗ гҗнҗк җзҗ-влҘ чьдҗн колат.

Җзҗм анчаш—мьштҗн анчҗмаш.

Цилҗнок мҗ пҗлҗнҗ: ньрҗшкҗ намозьм ат льк гьнь, пҗркҗ укҗ лиэш; киндҗ шачмьм ат уж; шокшҗ и-кҗчҗ годьм капштавичэш вьдҗм ат кьшкҗ гьнь, нимат ак куш, цилҗ лывьжгҗн, кошкҗнок пьтҗ. Җзҗ анчҗмаштат тҗхҗньок: җзҗм йа-жон, ирҗн ат анчҗ гьнь, самьн пукшҗт гьнь,

азэат кошкаш тынгалэш, ляззыран кушкэш. Ляззыра азалан шукы ак кэл, иктэ махань цэр пижэшат, йылэрак тидым пйтырал пишта. Ма донна, айртэмынок мары-ваты влэ лошты, азам анчэн ак мыштэт, пэлэк-турэк вэлэ анчат; сэдын доны ма лоштына азэ влэ шукын цэрланят, колат, ляззыра влэ кушкыт, йужыжы курымэш шушыр дон кодыт

Малан изи азэ-влэ шырен (цыцныдын) цэр- лэният.

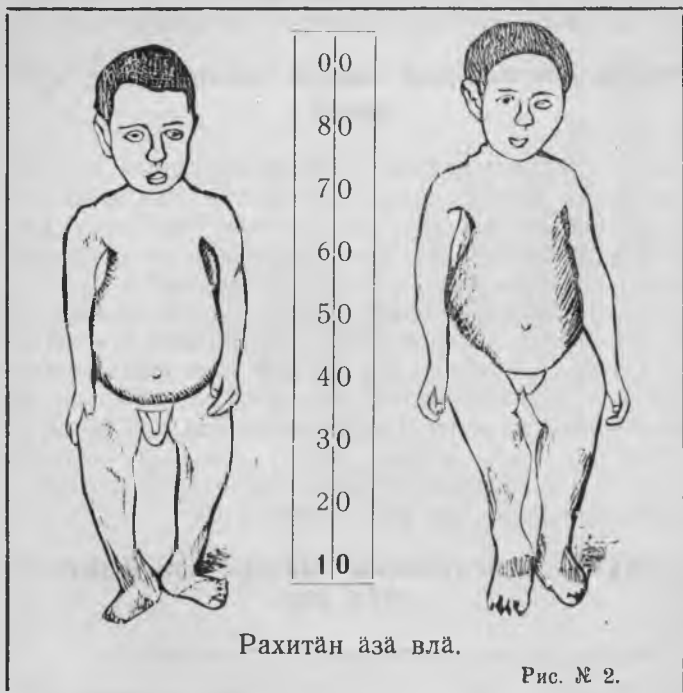
Ир покшым вазэшат, изи охрэц тышка лывыжгэн кэа, олма пэлэдыш вилын кэа. Изи азэат олма пэлэдыш ганьок ылэш. Аважы коргышты блмыжы годым нимахань покшымымат ак уж, шачэшат, шукы покшым тидылан тыкна: мардэжат, уштат, шокшат, лязвраат тыкна; нины влэ дон азалан крэдалаш йасы—лэлы; кыжгы капшы доны эчэ крэдалаш тиды тымэнь шотэ; когорак эдэмлан гынь нымат укэ, азаланжы лэлы; когорак эдем тырха, изи азэ тырхэн ак кэрт. Сэды гишан изи влэ йылэрак цэрланят, хыть махань цэрат нинылан йылэрак пижэш. Азэ, изи бирвэзы-влэлан айыртэмын цэр влэ— „азэ (изи) влан цэр влэ“ манмы улы.

Рахит—„Английский“ маимы изи бирвэзы влэни цэр.

Бндэ ти цэр гишан кытырал колтэнэ.

Ти цэр доны шукы изи влэ цэрланят. Ти цэрим нэзэр-влэн цэр манаш лиэш. Айртэмынок ти цэр мары-влэн икшывы (тыэтэа) лошты каштэш. Тымэньшы влэ ти цэрим „Английский цэр“ маныт. Ти цэр доны Английский бирвэзы влэ когон цэрланят манын идэ шаны; тиды гишан ти цэрлан тэхэнь лымым путэлыт; тэвэ малан лымдэныт:

пйтәрлиок ти цэрѳм Англиштѳшѳ когон тѳмѳньшѳ Лѳ-Бут лѳмѳн доктѳр цаклѳн, вара ти цѳр гѳцѳн молѳ влѳ гѳц анцѳц тѳрлѳш тѳнгѳлѳн. Сѳдѳн донѳ „Английский“ цѳр манаш тѳнгѳлѳнѳт.

Кѳцѳ Рахит дон ѳрвѳзѳѳ влѳ цѳрлѳнѳт.

Йужнам шачшѳ ѳзѳм анчѳтѳт, пѳйт здорovalaок чучѳш, кушмѳжѳ сѳмѳнѳжѳ пѳлдѳрнѳ: вуй лужѳ

йач
вил
сла
кар
ак
Изи
как
тѳц

тѳр

йачан пингидэмэш, пұ влэжй ййлэ ак кушэп, ұпшй вилэш, ййлэ кашташ ак тьнгәл, йачан кушкэш, йасланаш, пұжәлтәш тьнгәлэш моло, топлот шұмжй каршта; кынамжй пйшкәдэш, иужнамжй шарын ак кәрт. Сәдйндонй мйшкйржй когоэмэш, шәрлә. Изиш лимыкй, әзә кушкйдалмыкй, йал влэжй какляка-влә лит, кашмыжй годым лывшалт каштәш.

Кок иаш рахит дон цәрләнышы мйгйр әзә: кого вуйан, мйгйр тупан, какляка йалан.

Рис. № 3.

Рахит цәр дон цәрләнышы йрвэзын вуйжй кого, тәр ййргәшкй вуй агыл, кйдыжын ишкй ганьй

кужы вуй, йужыжын вуйыштыжы маклака влă ылыт, мйшкыржы кого, йал влăжы вйцкыж дă какляка влă ылыт.

Рахит цэрăн влă пйльэ кăпăн дă мйгыр влă лит.

Пакылажат рахит цэр дон ырвэзы йасланаш тынгалэш гынь, тынам кăп лу мйчаш влăшжы кыж-гэмăш, маклакаэмăш тынгалыт, туп лужы каклякаэмăш; сэдын дон мйгыр дă пйльэ кăпăн лиэш. Кынамжы ырвэзын он лужы коргышкыла пйра, ордыж лу влăжы вйлкыла лăктыт. Тэнэ лин мимашэш, ырвэзын он мйгыргэн лăктэш. Тэхэнь мйгыр, ай пйльэ кăп курымэш кодын кăрдэш. Цилăнок ти цэр доны цэрлăнышы влă шушыр кăпăн, мйгыр тупан, пйльэ кăпăн моло ак лиэп. Кыдыжы парэмйт. Ти цэр доны шукы йасыланыдэ гынь, цэрын важжы ирыкын-ирыкын йамэш. Тэнэ гыньят ти цэр гыц пэрэгалташ кэлэш. Кыдыжылан курымэш шушырым рахит цэр ыштэн кодэн кăрдэш. Айртэмнок ыдырамаш влăлэн ти цэр йасэш толын кăрдэш.

Рахит доны цэрлăнышы влă азам йасын ыштат.

Рахитдон цэрлăнышы ыдыраш влэн азă ыштымы вэр-лу влă, кыдал лу торсырлăнат, ангысырэмйт. Тэхэнь ыдыраш кушмыкыжы, марлан кэмькыжы, вара азă ышташыжы пиш йасы лиэш. Кыдыл лужы самынь, каклякаэмэш, ангысырэмын кушкынат, азăлэн шачаш пиш йасы лиэш. Сэдын-донок шукы азă влăжы „пыц кэат“—шачмышты годым колат, йужыжы шушыргышы, цэрлăнышы шачэш. Кынамжы тэхэнь ыдырамаш, влă ышкэат азă ыштымылăшты колат; азам шачыктэн шуэн ак кăртэп.

Кыштѳ рахит цэр когон шэрлэ гѳнь, тѳш- тѳи изи Ёрвэзѳи влэи колѳмашат шукѳи.

Рахит цэрэн азэн аважѳи толэшэт, тэнгэлэ вуйжѳим шиэш: аньэт малан азээм льязѳирэ, цѳирэ-гѳиц вазѳын шѳнцѳин, кошка вэлэ, йужнам пѳшкэдэш, йужнам шарѳын кэртѳимѳи лиэш—манэш. Анчэтэт, ужат, азэжѳын рахит цэр улѳи. Лачокок, азэжѳын лу дон каваштѳжѳи вэлэ кодѳин. Рахит цэрэн изи Ёрвэзѳи топлот йасѳылана, тидѳилэн кэрэк махань цэржэт йѳилэрэк пижэш, цэржѳим йасѳын эртэрэ, шукѳижѳи парэмэт ак кэртэт, пижмѳи цэрѳиштѳи дон колат. Лач тѳрѳокшок попѳшаш гѳнь, тѳнгэла манаш лиэш: кѳштакэн шукѳын изи Ёрвэзѳи влэи колат гѳнь, тѳштэкэн „Английский“ рахит манмѳи цэр улѳи-лишэшлѳик.

Рахит цэрѳин важ курѳимэш кодэш.

Рахит цэрдон 3—4 и йактэ моло вэлэ Ёрвэзѳи-влэи йасѳыланат; ти лоштѳи ак колэп гѳнь, варажѳи ирѳкѳин тѳрлэнэш тѳнгэлѳит; тэнгэлэ гѳиньэт, рахит цэрѳин кишэжѳи курѳимэшок кодэш, лѳишангѳи кэлэсѳишна: Ёрвэзѳи влэи мѳгѳир тупан лин кэрдѳит, пѳльэ кэпэн, какльака йалан влэи лин кэрдѳит. Ёдѳирэш влэм ти йасѳи кѳшкэвэн шоктэн кэрдэш, тѳидѳимэт кэлэсѳишна. Ти рахит цэр вэс сэмѳинь пасна лѳдѳиктѳимашѳим эчэ пуа. Рахит цэрэн азэлэн мол йиш цэрвлэят йѳилэрэк пижѳын кэрдѳит, ти пижмѳи цэр влэжэт азэм льязѳирээмдэт, кэпшэт, шѳм кѳргѳижэт пѳдѳирана. Вара кушмѳижѳи сэмѳинь, кошка вэлэ, тазаланэн ак кэрт.

Рахит дон цэрлэнѳишѳи влэи кушкѳын шот гѳиньэт, йужѳижѳи кахыраш тѳнгэлѳит, кѳдѳижѳын шѳм кѳргѳи пѳдѳиранѳимѳи дон йасѳыланаш тѳнгѳлѳит, вэс цэр влэи донат цэрлэнэн кэрдѳит. Тэхэнь эдэм влэи мѳ-

тѣк курман лит, мэрцэн-мэрцэн жэп шотэок колат. Марбвлә тѣнгэ манбѣт: „шбѣргбѣ йиш олма пу гбѣц шбѣргбѣ йиш олма шачэш“. Мэрцэн бѣлбѣшбѣ эдэм гбѣцбѣн мэрцбѣшбѣ—лбѣзбѣрбѣ шачшбѣ шачэш.

Рахит цэр вуй лу, кӓп лу, кит лу, йал лу каршбѣ цэр.

Кэрэк махань цэр лижбѣ, тбѣдбѣ шкэ вӓржбѣм пӓлӓ. Бѣдбѣртбѣш монбѣрбѣм бѣдбѣрбѣкта. Кахбѣртбѣш цэр (чахотка) шодбѣм шбѣктӓ. Пбѣ-карштбѣш пбѣ кбѣргбѣм шбѣктӓ. Рэвматизм йӓжбѣнгбѣм, лум, шбѣлбѣм каштара, али пуалбѣкта. Уштбѣ мбѣж—эдэмбѣн вбѣржбѣм кошта. Бѣндэ йадбѣна: рахит цэржбѣ вара ма цэр? Рахит цэр—эдэм лум каршбѣ цэр.

Ма лулан пингбѣдбѣм пуа.

Шамак толшбѣ: бѣшкал, имнбѣ лум цилӓнок мӓ ужбѣнна, пӓлӓнӓ. Нбѣнбѣ пиш пингбѣдбѣ бѣлбѣт. Айаш али тодаш нбѣнбѣм акли. Кэрэк тӓнгӓлӓ гбѣнбѣят, когон тбѣмӓншбѣ эдэдэм-влӓ пӓлӓн шонбѣт: лу-влӓштбѣ пингбѣдбѣ хӓдбѣр, пбѣшкбѣдбѣ хӓдбѣр улбѣ. Пингбѣдбѣ хӓдбѣржбѣ—тӓ ма машанӓдӓ? Извоска бѣлӓш. Мазар луштбѣ шукбѣ извоска, тбѣнар лу пингбѣдбѣ, цаткбѣдбѣ бѣлӓш.

Пингбѣдбѣ лу гбѣц кбѣцӓлӓ пбѣшкбѣдбѣ лум бѣштӓш лиэш.

Тбѣ постол лумок нӓлбѣн, каршбѣ „кислоташкбѣ“ пиштӓнӓ гбѣнбѣ, лун извосткажбѣ йамӓш; извостка шбѣлӓн кӓӓ, кислотаэт тбѣдбѣм качкбѣн колта. Вара рӓзинбѣ ганбѣ лу пбѣшкбѣдбѣ лин шбѣнцӓш, вара кбѣцӓ шон айбѣкӓлӓш, тодбѣлаш лиэш.

Рахит цэр—лум льяэзыртэрышы цэр.

Рахит цэрэн азан льяэзырә лу ёлэш, ниньин луштышты извоскаэт чыды. Ёндә ма пәләнәш: ма-зар лушты чыды извоска, тынарёк нёны пышкыды лит. Шамак толшәш: йал лу влә пышкыдәмйт гынь тынам ниньё какльанаш тынгалыт: кәпәт тәмдә. Туп ёрды-лу пышкыдәмәш тынгаләш гынь, мёгыр туп лиәш: вуйәт, пулыш луәт тәмдәт. Тәвә малан рахит дон цэрләнёшы влә мёгыр тупан, пёльә кәпән, какляка йалан лит. Кушкашыжат ниньё влә мёржаньин кушкыт. Рахитән ёрвезы влән лушты пиш пышкыды, кызы дон вашт пычкәдәш лиәш.

Мәнмән нәпнә качкыш гыц лнәш.

Кыдыжы эчә ёрытәт, маныт: „кыцә вара лушкы извоскажы попаза„? Когон тымәнёшы влә тишәкән тәнә попат. Эдәмьин ма улыжы: ұпшы, кыч вләжы, пұ вләжы, лу вләжы, шылжы, каваштыжы, шәлжы, вимжы цилә качмашна гыцын лин миәнёт. Качмаштынажы гынь ти хәдыр влә тәхән влә агыләп. Шамак толшы, лулан кэрәл извосткам нәлшәш. Йұмы-качмышты извоска карёмыштыш ганьё агыл. Цилә кармына хәдыр вләжок мёшкырышкы дә кишкә-вләшкы попазат. Тыштәкән нёны „шолыт“, кәплән кэрәл-лык лиәлтыт. Кәплән кэрәл лыкшы кишкә влә гыц вёрышкы „вита“, йёйр сәрнә; сәдён дон кишкә влә гыц ма-шонжы, вёр сага витышыжы, кәп мычкы шарлә. Шамак толшы: вёрышкы извоска попазән гынь, извоскаәт лушкы вить дә, тышәкән кодәш.

Тиды гишән шаналтәтәт, ик сәмёньжы потикалә вәлә чучәш. Тынгәлә гыньәт, тымәнётымё

эдэм-влaат пaлaт: мaнмaн кaпнa кaрмьнa кaчкьш гьц лишь кaп ьлэш. Ышкал шудьм кaчкешaт, шьшэрьм пуa. Шьшэржь вaрa кьшэц лиэш? Кaрмьжь шудь гьцок лиэш. Саснaм киндь донaт, тури донaт, ьшкьлтьш донaт пукшaт ьлнэжь дa, ти кaчкьш гьц саснa шэльм нaлэш. Шэлжь гьнь саснa кaчмь тури aли киндь гaньь aгьл. Ышкал дон саснaжьм нимaдонaт пукшьшaш aгьл гьнь, ньнь тошaлaнaш вэлэ тьнaльит, шэл донь шьшэрьм пуaш aгьл, ьшкэжaт ньнь шужэн колэн кэрдьит. Тидьм льдьн йaжон шaнaлтэтaт, aт aптьргь, лaчoкoк лум пингьдэмдьмь извоскaэт йумаш-кaчкьш гьц лиэш, мaнaт.

Цэр гьц пэрэгaлтaш вэлэ куштьлгь, тьр-лaнaшьжь гьнь пиш йась.

Йндэ мa пaлэнa: рaхит цэр дон шукьжoк ьр-вэзь влa лoштьжь йaслaнaт, айьртэмьнок мaрь ьрвэзь влa лoшть цэрлaнaт. Кoгoн тьмэньшь влa тэнгэ мaньт: сaндaльк вьлньшь пэль хaлькшoк изишть годьм рaхит цэрдон йaслaнэньт. Ти цэр пурьшкь aк шoкть, -тидь гишaн мa лэшaнгь кэлэсьшнa. Aзaн aвaжь: азaэм шу (здoрoвa) лин кушь, мaньн цaцa. Тэнгэлa гьньaт, шукьжoк тидь лaчoкьм aк шьнцэп, йужьжь мoндaт. Лaчoк мaнмьжь тэвэ мaхaньь: „цэр гьц пэрэгaш куштьлгь, цэр пижмькь тьрлaш йась“. Рaхит цэрдон азa ьнжь йaсылaнь мaньн, мaм вaрa йa ьштьмьлa? Aзaн aтьa-aвa ьшкэ ьльмaшьштьм прaмoй aк aнчэп гьнь, азaлaн мa йaрa, мa aк йaрьжьм пaлэн aк шoэп гьнь, нимaхaнь мoльэвьн донaт, нимaхaнь мужaн „шaйa“ донaт, нимaхaнь лэкарць влa донaт нимaт ьштaш aкли.

Топлот ăрака йӱа йашратыш влӑн икшы- вӱтшы рахит цэрлык ылӱт.

Когон тымӑншы влӑ цаклӑныт: атьяжы али аважы топлот ăракам йӱт гыньы, нынын вара икшывы влӑшты шукыжок рахит цэр доны шачыт; хыль-анымшыты годымок ниньлӑн рахит цэрбӱн каньысӱржы тыкна. Лачокшымок кэлӑсаш гынь, ăрака йӱшы гыц пуры вӱрлык шачын ак кэрт: лӑзыра вӱрлык шачӑш, утларакшок рахит-цэрӑн влӑ шачыт. Ăрака, сӱра, ышкӑ шолтымӱ ăрака моло „яд“ ылӱт. Ти яд кӑпнам лӑзырӑэмдӑ, кӑпна йӱр вӱтӑ дӑ, ӑзӑ ыштышӑшлык вӱрлыкышкат тыкнӑн кӑрдӑш. Сӑдын дон кӑрӑк махань ăракам, изиш гыньӑт, празнык годым гыньӑт, йӱаш шеклӑнӑш кӑлӑш: ăракан каньысӱржы икшывӱт влӑлӑн тыкнӑн кӑрдӑш.

Йарыдымы нӱшмы гыц йажо вӱрлыкым ит вычы.

Мышкыран вӱтылӑн мышкырыштышы ӑзӑжы гишӑн анцыцӱнок шаналташ кӑлӑш. Мышкырыштыш ӑзӑ аважын кӑп хуатшыдон ыла. Сӑдын доны мышкыран вӱты, йарыдымы йӱмы-качкышым качкӑш гынь, тиды ӑзалӑн попаза; вӱшталтыш цэр доно цэрлӑнӑ гынь, ӑзӑжӑт тӑхӑн цэр дон цэрлӑнышы лиӑш; цэрлӑнӑн ылшы ыдырамаш гыц шу ӑзӑ лин ак кэрт. Тошты мары шукӑрдок кӑлӑсэн: „махань олмавужы, тыхӑн олмажы“; ма манына: „махань аважы, тыхӑн шачышыжы“. Йужнам ӑзалӑн атьяжын цэржӑт пижын кӑрдӑш.

Шачмӑшкыжӑт ӑзӑм пӑрегӱ.

Тӑнӑ эчӑ лин кӑрдӑш: исыр ыдырамашлӑн нимат укӑ, мышкыранлӑн йарыдымӑш толӑш, ӑзӑжы-

мат локтыл кэрдэш. Шамак толшы: лэлэй паша, мышкыр вэр гыц шимы, цаклэдэ кэн-вацмы моло, цила нинэй мышкыран ватылан логыц азам колтыктат. Жэп шомэшкы шачшы азалан рахит цэр йылэрак пижэш, мол цэр влаат тэхэнь азам утларак йаратат.

Мышкырыштыш азаланат ирэ шүлэйш (воздух) нэлэш.

Мышкырышты йлымжы годымок аза кушкаш тынгалэш, йажон кушкашыжы тыдылан ирэ шүлэйш, йажо качкыш кэлэш. Мышкыран ваты локтылалтшы шүлэйш дон шүла гынь, тидын вара ажайы йачан кушкэш, шачашыжат лязыра шачэш.

Мышкырыштыш азэат шужа.

Аза мышкырышты йлмы годым, аважын тортлы вильыжы дон тэмйн йла. Ти тортлы вильыжы аважын кармы качкыш гыц лин миа; вара ажайы тидын дон тэмйн изин-изин кушкаш тынгалэш. Аважын ти тортлы вильыжы чыды али азалан йардымы гынь, ажайы коргыштыжы шужэн йла, качкышэт ак ситы. Ма йшкээк йажон палэна: кы йажон качкын-йла, тыды тазаланаш тынгалэш. Кы пэлэк-турэк вэлэ качкын йла, тыды пыташ кошкаш тынгалэш. Азан йлымашыжат тэхэньок: аважын мышкыржы шужэн, пэлэк-турэк йун качкын йла гынь, шачашыжат лязыра изи шачэш. Сэдын доны мышкыран ватылан, тэмйн йун-качкын йлаш кэлэш, йажо-пышкыды качкышым качкаш кэлэш. Мышкыран годым йдырамашлан йшкымжын шум коргы пыдырнымаш гыц, пышкыдыш гыц моло пытыракок пэрэгаш кэлэш.

Кү мѣшкѣрән вәтѣлән пурѣ кәнгәшѣм пуэн кәрдәш.

Бндә цилә вәрәок: ала вләштѣ, сола влә йѣдә-
әт йори бѣштѣмѣ „Консультаци“ манмѣ влә
блѣт. Консультаци, марлажѣ—кәнгәшь пумѣ вәр
лиәш. Консультациштѣ тѣхәлок мѣшкѣрән вәтѣ
вләлән, молѣ бѣдѣрәмәш вѣләләнәт, кәнгәшѣмәшѣм
пуат. Тѣштѣ йори шагалтѣмѣ доктѣр-вла блѣт.
Консультациштѣ цилә гишәнок бнѣлдарат: мѣш-
кѣрән годѣм мам ѣйәш-качкаш йара, махань пә-
шәм бѣштәш лиәш, мам-бѣштәш ак йарѣ; кѣцә
бѣшкѣмѣм пәрәгәш кәләш; кѣцә йажо „мѣндѣра“
гань әзәм бѣштәш лиәш. Консультаци лишнѣ укә
гѣнь, вольницѣшкѣ миән, доктѣр-акушәркѣ влә
гѣц йадѣштѣкалаш лиәш. Бѣдѣрәмәш лѣдѣн мѣш-
тѣшѣ гѣнь, ти книгә влә ганьѣм лѣтшаш.

Книгә вләштәт доктѣр кәләсѣмѣ сәмѣнѣок
йажон бнѣлдарән сирѣмѣ.

Махань качкѣш лушкѣ кәә.

Әзәжѣ шу (здорова) шачшѣ манѣн, махань кач-
кѣшѣм мѣшкѣрән бѣдѣрамәшлән качкаш кәлмѣ
гишән эчә попалтѣшаш. Мам вара, шукәр-
дәт агѣл, когон тѣмәнѣшѣ влә пәлән шонѣт:
качкѣшѣшкѣ кѣдѣ-тидѣ йиш качкѣшѣм йарѣмѣ-
кѣ әзә лушкѣ извоска йажон витә дә, лу вләжәт
йажон кушкѣт, пингѣдәмѣт.

Лѣм донжок: лу пингѣдәмдәш утларакшок шѣ-
рәтѣдѣмѣ шкал ѣм качкаш шѣдат, эчәжѣ йѣтѣн-
ѣмәт, шѣшәрѣмәт; айѣртәмѣнок: нѣрѣштѣ, алык-
кѣштѣ качкѣн кашѣ бѣшкалѣн ѣжѣ, шѣшәрѣжѣ,
пиш йараләш толәш. Тиләц пасна мѣшкѣрән
бѣдѣрамәшлән качкаш кәләш: свәзә кавшта ләмѣм,

рэвѣм, морком, йакшар ушманѣм, изи охрѣцѣм „помидорѣм“, „рѣдискѣм“ моло да махань шон йиш кѣцкѣм, олмам, вишньопкам, эчѣ молѣ влѣмѣт. Пиш эчѣ пѣркѣлѣ—кол шѣлѣм, кѣчш ик 2—3 савалам йѣуаш кѣлѣш, колѣн шѣлжѣ лу кушкаш пиш когон палша. Азѣ ти шѣл дон пингѣдѣн кушкѣш, кол шѣлѣм аптѣк влѣштѣ вѣжалат, ѣкшѣ шѣргок агыл.

Кѣцѣлѣ тѣмѣньшѣ влѣ пѣшкѣдѣ луан вольѣк влѣм пукшѣн парѣмдѣнѣт.

Лачокок вѣл ти шѣдѣмнѣ качкѣш влѣ лум пингѣдѣмдѣт? Тидѣм пѣлѣн нѣлѣш, когон тѣмѣньшѣ влѣ тѣнгѣ йштѣкѣлѣнѣт. Нинѣ вольѣкѣм пѣтѣрли вѣс качкѣш дон пукшѣнѣт. Нинѣлѣн качкаш токо попѣмна качкѣшѣм шѣшѣрѣм, ѣм, йѣтѣнѣм, кавштапичѣ хѣдѣр вѣлѣм изишѣт пѣтѣлѣт. Тѣ ма машанѣда? Изиш лимѣкѣ, тѣхѣнь вольѣк йасѣланаш тѣнгѣлѣн; цѣржѣѣзѣ влѣн рахит цѣр постол-ок лин. Вольѣк кошкаш тѣнгѣлѣн, кушкаш пѣрахѣн, лу влѣжѣ пѣшкѣдѣмѣш тѣнгѣлѣнѣт. Тѣхѣнь цѣрѣн вольѣк влѣн прѣзѣ влѣштѣт йасѣ, цѣрѣн влѣ шачѣнѣт. Тѣ вольѣк влѣмок вара, анцѣлнѣ попѣмѣна сѣмѣнь лу кушташ палшѣш качкѣш-доно пукшаш тѣнгѣлнѣтѣт, вольѣк влѣ парѣмѣнѣт, кушкаш, тазаланаш тѣнгѣлнѣт, лу-влѣштѣт пѣнгѣдѣмѣнѣт.

Малан льѣзѣрѣ ѣзѣ влѣ тѣл пѣтѣмѣ гѣт-лѣн шачѣт.

Эдѣм-влѣнѣт, вольѣк влѣнлѣок лин миѣ. Ик-когон тѣмѣньшѣ тѣл пѣтѣмѣш гѣтлан льѣзѣрѣ ѣзѣ влѣ шукѣракѣн шачмашѣм цаклѣн. Малѣн вара тѣнгѣлѣ лиѣш? Тѣвѣ малан: тѣлѣм ѣвѣ влѣ

мәнмән сәндәлбикбштһнә свезә кавшта вичбй йәр-
вәрбйм чбдбй качкбйт (укәәт); шбшәрәт, үәт тбнәм
чыдбй; йужбжбй (оксалан шыкат) үм, шбшәрбйм
качкаш ак цацбй, -вбйжалаш талаша. Мол ак ситәш,
ородбй айбмбй (пост) вләм эчә шанән лыктбнбйт.
Анчәт гбнь, әвәжбй бшкә әзәжбйлән пиш кого кәнббй-
сбйрбйм бштән пуа.

Токо попбйна вбләц тәхәнб шайа ләктәш: бш-
кә әзәжбйм әвә шум (здоровам) бштбнәжбй гбнь,
тбнәм кәрәк ма дә лу кушташ палшыш качкбшбйм
шукбрак картә ак кәрт. Тбнгә гбньәт, утла пиш
когон, шукбй качкаш ак йарбй, шот-дон вәло кач-
каш йара: кәрәк махань качкбшбмат шот дон вә-
лә качкбйн шотәш вазәш. Лачокок йә, цилә кач-
кбшбйжок мәнмән укә. Мәнмән бдбрәмәш влә
шукбйжок улбжбмат пәрәгән бләт; ма улб, тбдбй-
жбйм каршаш. Шамак толшбй: олмам, шбшәрбйм,
үм, морком; нинәт когон палшән кәрдбйт.

„Әвә улан икшбвбйн вуйжат йанлака“.

Тәвә бндә әзә шачбйн. Шачмәшкбйжбй әвәжбй
бшкбймжбйм вәлә пәрәгбйлбйн. Бндәжбй әзәжбйм пә-
рәгбйдә ак кәрт. Кбйцәлә әтбә-әвәжбй әзәм анчаш
тбнгәлбйт, мам пукшаш-йүктәш тбнгәлбйт, тбнгәлә
әзәәт кушкаш тбнгәләш. Йажон, мбштән анчат
гбнь, шу (здорова) әзә кушкәш, пәләк-турәк ан-
чаш тбнгәлбйт, лбәзбрә, цәрән әзә лиәш. Әтбә әвәлән
тәвә мам мондаш ак кәл: икшбвәт изижбй годбйм
маханьбй, кого лимбкбйжәт тәхәнбюк кодәш. Азәлән
рахит цәр кбйм и шомәшкбй пижбйн кәрдәш. Сә-
дбйндон тидбй лоштбй әзәм пбйт пәрәгән анчбймбйла
йажон, пәрәгбйл анчән бшкә әвәжбй вәлә кәрдәш.
Молблан бнбнәш ак ли.

Авән шышэрым, авә шүмьм (йаратымашым) нимат ак шо.

Доктор влă цаклэнйт: авә цызы шышэр гыц пасна урдымьы азә влă, авә шышэр дон мьштыдэ, ай пырын пукшымы азә влă рахит дон, мол гыц йылэ, цэрләнәт дә колашыжат мол гыц 7—8-ш канәк утларак колат. (6-шы картиньшты анчалда). Авә цызы шышэрым нимат шошы укэ. Азәлән ма кэлэш, циләжок цызы шышэрышты улы. Ышкал шышэр кэрәк махань йажо лижы, ыдырамаш шышэрым нигнамат шон ак кэрт. Мондаш ак кэл: инцык дон здорова азәм пукшән кушташ утла йасы. Ик когон тыменьшы тэнгәлә манэш: „кого эдэм влă вырсышты пушка гыц тынәры ак коләп, кынары азә влă инцык гыц колат“; шайажы лачокок: инцыкәт, пушка гыцәт худа. Азам пукшән мьштыдымаш гыц, мам шон пукшымаш гыц азә влă махань шон цэр донь цэрләнәт. Моль гыц утла рахит дон цэрләнәт.

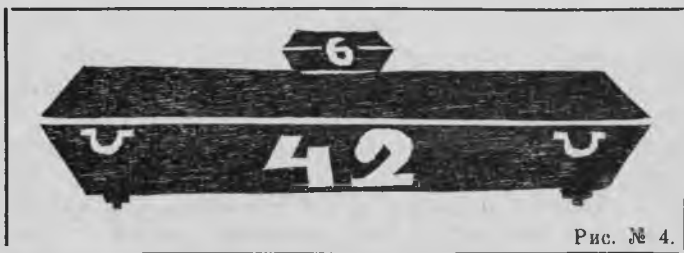

Рис. № 4.

Анчыкташ маньн, тишты кок коропым ыштәныт. Кого коропшы анчыкта: мазар азә тәлыкышкы пырымәшкы азә цызы шышэр гыц пасна ылышы кола. Изи коропшы анчыкта: мазар азә ики шомәшкы авә цызы шышэр дон пукшымы кола. Изи коропшы, кого коропшы гыц шым-канәк изи ылэш

Вес
азә

Ин

Р
дә „
хит
цэр

Аз

А
маш
йаж
наш
кым
кал
ыш
ты,
кал
иж
шо
мам
лок
лэш
шы
„ко
аку
кни
лиэ

лэс
год
ти
шэ

Вэс шамакшы дон авә цызы шышәр дон пукшым
азә шым канәк чыдын кола.

Инцыктон „пырмым“ азә влән идә пу.

Нигынамат цызы каршы азәлән охыр инцыкым
дә „пырмым“ идә пукшы! Тәнгә бытмы дон ра-
хит цәр агыл, сәндәлык вьлны цилә мазар улы
цәр вләнжы азәлән пижын кәрдыт.

Азән авә бышкәок шышәржым „анчыжы“.

Аван цызы вләнштжы шукы, йажо шышәр ли-
машыжым авә бышкәок анчыжы, тьды бышкә вэлә
йажо, ныгыды шышәрым быштән кәрдәш. Мә пәлә-
нәш: бышкалым йажон анчәтәт, шышәржымәт шу-
кым дә, йажом, ныгыдым пуа. Качкыш гыцәт быш-
калын шышәржы вәшталт кәрдәш. Шамак толшы,
бышкәл кьтө кашмы вәрышты, алыкышты ньрыш-
ты, качы шоды шудым качкын шьндә гынь, быш-
кал шышәр качәмәш. Азән авәнәт тьнгәок; тьнәм
ижы шышәржы йажо пәркән лиәш, кынам пәлән
шоәш: мам азә пукшымы годым быштәш кәләш,
мам картмыла, ма йарал, ма ак йары дә ма азәм
локтыл кәрдәш. Тьләц пасна йажонок пәләш кә-
ләш: кьцәлә, маньар гәнәк суткашты азәлән цызы
шышәрым пукшаш лиәш. Циләжок тиды гишән
„консультацишты“ кәләсэн пуат, доктыр гыц, ай
акушәркы гыц йадшаш, тиды гишән сирьимы йори
книгам эчә льтшаш. (Льдымы пөртгышты моаш
лиәш).

Эчәт лу кушкәш палшыш качкыш гишән кә-
ләсышәш. Ти качкышым азә мышкырышты Ылмы
годым вәлә агыл, азәлән цызым пукшымы годымат
ти качкышым авәлән качкәш кәләш. Тьнәм шы-
шәржы азәлән кушкәшыжы йараләш толәш.

Махань-шон качнйш дон азам идә пукшй.

Кынам аважй малан гынъат аважым йшкә шйшәр донжй пукшән ак кәрт гынъ (йасы, ай шйшәржй чбдб), тынәм кәрәк ма дә доктыр гыц, ай акушәркб гыц йадшаш: мам йштәш кәләш, кыцә азам пукшән лыкташ лиәш. Нинй гыц йадтә, кармйжй шомй йбдә, азәлән мам шон пукшаш ак кәл. Тәнгәлә йштән азам локтылаш лиәш. Мондйшаш агыл: ик кармй шомй донй вәлә азә ак мәгырб, эчә мажй гынъат ак йарй.

Кыцә цызы гыц азам пйрахыктымйла.

Азә когорак лимыкб, аважын шйшәр ак ситб лиәш тынәлмбкб, махань-шон качкыш дон азам пукшаш тынәлмәшкб, консультацияшкб, акушәркб доно ай доктыр дон качкыш гишән кангашаш кәләш. Мондйшаш агыл: 6—8 тылзб йактә цызым „пйрахыкташ“ дә вәс йиш качкыш дон пукшаш ак йарй. Ти жәп шомыкыжй ижй изин-ольән мол йиш качкыш дон азам пукшаш тынәләш лиәш.

Пукшымб годым утб качкышым пушаш агыл. Изин-ольән пукшйшаш; пукшашыжб: күтймб шйшәр дон (здорова йшкал гыц), роколма донб, кавштапичб йәр вәр донб дә пай донб лиәш. Тынәлә дә, мондйшаш агыл, трүкыштб пукшйшаш агыл, изин олән тымдйшаш. Авә шйшәр гыц пасна мол качкышым пукшаш тынәлмбкб, азә здорovala ак чуч гынъ, прамоу ак куш гынъ, сылбк дә лъазыра гынъ, рахит цәрәнлә чучәш гынъ, тбдйлән кәчбнь 1—2 изи савала кол шәлбм пуаш кәләш. Кол шәл гынъ лу влә кушкаш йажон палша, ти шәл гыц лу пингидәмәш. Рахитәнлә азә чучәш гынъ, авә шйшәр гыц ик и шомәшкб пйрахыктышаш агыл.

Качкыш дон вэлэ азэ здорова лни ак кэрт.

Ик качкыш донок вэлэ здорова азэм анчэн кушташ ак ли. Пукшэн мыштэдымаш гыц пасна, молы гыцэт азэлэн рахит цэр пижын кэрдэш, Ти „молыжы“ айар дон ирэ воздух ситыдымаш ылыт. Нини ситыдымаш гыцэт „Английский“ манмы рахит цэр ырвэзы влэлэн поазэн кэрдэш.

Махань воздух дон мәнмән ырвэзы вләнэ шүлэт.

Малан аһыат, ирэ воздух дон айар гишань мәнмән акат ашындэрэп. Ирэ воздух дон гынь айаржы эдэмлэн, айыртэмынок азэлэн, качкыш дон йүмаш ганьок кэрал ылыт. Мәнмән ырвэзы вләнэжы вара кыцэ кушкыт? Ала влэштэ гынь нэээр тьэтэ влэ худа, нэлэ воздухан мүгрэп постол, пыцкэмбыш, ылыкшы пышан вэрбышты нини ылат. Сола влэштэжы нгынамаат воздух ирээмдыдымы пөрт

Рис. № 5.

влaштѣ бѣлaт. Ти пѳрт влaштѣ ирѣ воздух пѣ-
рaш бѣштѣмѣ окнѣлa бѣрaж (форточкѣ) укѣ, азѣ
aмaлѣмѣ, кaрмѣ дѣ мaдмѣ вѣр сaгa тѣлѣм воль-
бѣкѣм урдaт: пaтѣя влѣм, сaспa игѣ влѣм, пѣрѣ-
зѣ влѣм мoлo. Тѣштѣкѣнoк, кaчкѣбѣшѣм шoлтaт
кѣшѣштѣт, шѣкѣштѣт, шѣрѣмѣм лѣктѣт; мoл aк сѣт-
ѣш „тѣгѣрѣм“, азѣ сaвѣц влѣм мѣшкѣт, кoш-
тaт. Тѣ лoштoк пѳртѣштѣ мaрѣ влѣ тaвaкѣм шѣв-
шѣт, шѣлѣшѣшлѣк вoздухѣм нѣмaлaн ѣрдѣ-
мѣм бѣштѣт.

Ѣбѣдѣмaт ѣиш-ѣиш хѣлѣ ик кѣдѣжѣштѣ aмa-
лaт. Цѣлѣ тѣдѣвлѣ гѣц шѣлѣшѣшлѣк вoздух
лoктѣлaлтѣш, сѣдѣн дoнѣ мaхaнѣ-шoн цѣр влѣ,
мoл гѣц aнцѣц рaхѣт дoн кaхѣрмѣ (чaхoткa) цѣр лѣт.

Мѣнмѣн ирѣ воздух гѣц лѣдѣт.

Мaм бѣштѣт, мoл сѣтѣдѣмѣшѣш ирѣ воздух гѣц-
жѣт лѣдѣт. Ѣoнгѣштѣш мoлo окнѣм, aмaсaм изи-
шѣт aк пaчѣп, кѣлмѣн-кѣмѣш гѣц лѣдѣт. Кѣжѣт
мaнѣнoк, бѣрвѣзѣ влѣм мaдaш aк кoлтѣп. Ѣзи бѣр-
вѣзѣм ѣoнгѣштѣш мaнѣн, тѣгѣ лѣктaш, aкaт шa-
нaлтѣп. Ѣжнaм азѣ дoн тѣгѣ лѣктѣш кѣрѣл лѣѣ-
шѣт, азѣм пѣрдѣн шѣндѣт, нѣржѣт, бѣшмaжaт, нѣ-
мaжaт, aк кaй; азѣ мѣгѣрѣш тѣнгѣлѣш гѣнѣ, ѣук-
шaт прaмoй aк шaктѣ. „Пѣтѣрaк ѣрaтѣшѣ ѣвѣѣт“
азѣжѣм, кѣлмѣ мaнѣн, тѣнгѣлѣ пѣрдѣн шѣндѣ: нѣ-
мaхaнѣ шѣлѣш кaшмѣ вѣрѣт aк кoд; сѣдѣндoн
ирѣ воздух дoн азѣѣт шѣлѣн aк кѣрд. Тѣхѣнѣ азѣн
вѣтѣ ирѣ вoздухѣм тѣшмaн гaнѣш лѣктѣш. Ѣдѣ
мoндѣ: ирѣ воздух цѣлѣлѣн, ѣбѣртѣмѣн изи влѣ-
лѣн пурѣ тѣнг гaнѣ бѣлѣш, шукѣ цѣр гѣц тѳрлѣшѣ,
пѣрѣтѣшѣ бѣлѣш.

Лок

Ш
тѣлa
дѣ, н
мaш
лaлт
ирѣ
штѣ
кѣнѣ

бѣр

Ѣ
пѳрт
укѣ
кaмa
ѣсѣ
пѣш
дѣш
лѣн
вѣлѣ
aк
изѣ
сѣн
кѣж
урд
фор
шoк
нѣр
дѣм
кѣл
влѣ
рцѣ
мaн

Локтылалшы воздухышты тйлат ак ййлы.

Шаналтышаш гынь, локтылалшы воздухышты тйлат ак ййлы. Сартам нйлын анчыда дй, чйктй-дй, вара стопкам вйлкйжй кймыктыда. Ма лиэш машанёда? Сарта изиш ййлалэшйт, вара локтылалтшы воздухэш ййрэн кйй. ййййт сарта ганьок; ирй воздухым ак уж гынь. локтылалшы воздухышты изин-изин „ййрйш“—кошкыш тйнгйлэш, ййрэн кйнйт кйрдэш.

ййрвзйй влйлйн ирй воздух лижй манйн мам ййштымййлй.

Ирй воздух гйц нигйнамат идй лйт. ййлымы ййртёдым ййнгйштйрй дй, окньаштыда фортйчкй укй гйньй, воздух ййнгйшшы манйн, амасам ай камака трувам изишэш пачййлдалда; ййш лоштёт йасй эдэм улй гйнь, ййрт кйргёдым ййнгйштйрйш пишок кёлэш. ййсй „пущё вёлё кижй манйн“ лй-дйш ак кёл. Ирй воздух гйц нимахань кйлымймйт лин ак кёрдт. Когон цййтйрймйшкй, кижймы гйц вёлё лйдйш кёлэш. Ирй воздух дон шйлышй эдэм ак локтылалт, пйцкйтйшты пйжйлт ййлышй вёлё изиш ййштйрйкйшток кижэн локтылалтэш. Пйжйлт сйнцйшй вёлё ййрт анцйкй, тйгй лйктйлдйлын трук кижэн колта дй, локтылалтэш. ййдым окньам виш урдаш кёлэш кйнгйж ййит-кёчй годым, тёлймжй фортйчкйм пачйн амалаш кёлэш, кижймйш гйц, шокшйракйн вёлё лёвёт вацшаш, вуй шйргй, ййшма, нёр вёлё виш кодйшты. Олицйшты пйрак укёйн гойдым, кйнгйж вёрёмйн, окньа-влйм виш шуаш кёлэш. Окньа вашт арашйнгй влй дй кужйнёр влй йнчйшты пйрэн манйн, окньаэш шоё „пйрцйн“ мйньёрйм кйрйшйш. ййрвзйй влйм, кижйт манйн, тоны сйнцйктышйш агыл, тйгй ййнгата

воздухышкы мадаш колтышаш. Кого влаләнжәт, изи-влаләнжәт ирә воздух пиш кәрәл. Изи влаләнжәт гын ирә воздухдәжы йамаш лиәш.

Изи вләм тәл дон шыжымәт йонгышкы ирә воздух дон шүләлтәш лыкташ кәләш. Лыкмбыкыжәт пйц кәмәшкы пйрдән шбндәш дә цаткыдбын кычылт кандышташ ак кәл. Тынә кандышмашты әзәлән ирә воздух укә дон икты бләш. Туны ушты гын, әзәм шокшыракын пйрдышәш, лицәжым мүдышәш агыл. Шыжы, йуран игечы влә годымат йрвзәы вләм иктә ләвәш лывакы изишәш лыктылдалаш кәләш. Мардәжән гыньәт әзәлән ни ма худаат лин ак кәрдт. Тәл мардәж гыц вәлә пәргәләш кәләш.

Кыцәлә пйцкәмыш вәрышты пәләдыш, шуды, пүшәнгы влә кушкыт.

Пйцкәмыш вәрышты кушы тури (рок олма) дон охырам циләнок ужыныт. Мүгырәпышты, ай өлвәлны кушы нужәр тышкәмәт циләнок ужыныт. Кужы, вйцкыж, лязыра блыт, ошалгы сары вурдышты дон шәлык постолышкы, айар соты вазалмы докыла, вкытәт, анчалатат ужат: блыштәш тыржы дон соты айарышкы анчалнәжы машанәт. Савы ара, ай хаңа вла лывәлныш кушы шудымат ужынна: ошы, лязыра, вйцкыж шуды пәләктурәк кушкәш. Махань пуры хоза вара олмаву-влә лоәш йыраным ыштә? Пушәнгы бмыләш кавшта пичы хәдыр кушкын кәртмыжым цилән пәләт. Кого шим шыргышты, шамак толшы, шудат ак куш, рокшат тышты цәра, йакты им дон эхәль— вла вәлә кыәт. Тыштәкәнәт пйцкәмыш кушкаш ирыкым ак пу. Малын йә тәнә? Тиды гишән тәвә мам кәләсэнә: кәрәк махань пүшәнгылан, шудылан, молы влаләнәт пышкыды рок, ирә воздух, вйд

гьц пасна, эчэ кэчы соты кушкашыйшты кэлэш. Кэчы соты гьц пасна ныйны лывьжгят, колат.

Пьцкэмьш виташты урдьимь волььклан ма лиэш.

Волььклан соты кэлэш агэшым палаш маньн, когон тьмэньшы вля кым изи пи-игьм налын анчэныт. Пи игь вляшты ик ганьок, ик авя пи гьц шачшы блынйт; коктыжым пьцкэмьш пи виташты урдэныт, кымшыйжы соты витяэш кушкын. Цилаштьмат ик сэмьнь пукшэныт-йуктэныт. Тамазар лимькы, пьцкэмьш виташты бльышы пи игьвля йасьланаш тынгалныт, йачан кушкынйт, йажон кьдалш ак кэртэп бльн, тошаланаш тынгалныт; соты виташтышы пи-игь тазаланэн вэлэ шьнцын. Вара ик йасьланьшы пи-игьм соты виташкы колтэныт Ты пи-игьжы тьшакэнок тюрланаш тынгалын, тазаланьшы ганьок лиэш тынгалын. Пьцкэмьш витяэш кодьмь игь кашкэн тошаланэн пьтлэн кэн. Вара колышы пи игьм анчэныт: игьн лу вляжы пиш пышкыды дя лывьргы лин сынцыныт. Пьцкэмьш вярьштэт пи-игьн рахит цэр лин. Тьшэцын палы: пьшангы, шуды вэлэ агьл, волььк вляят кэчы соты гьц пасна бльн ак кэртэп.

Кьшкы нэчы шээн анчалэш, тьшны донтыр шьирэн каштэш.

Эдем вляланят соты кэлэш. Сотыде, айарде бьрвэзы вляят льязыраэмьт, лывьжгят: рахит цэр, кахьртыш цэр донат цэрланаш тынгалыт; вара колэн колтэныт кэрдьт. Кэрэк азя тэмшы лижы, шокшы вьргэмдон кашшы, ирэ воздух дон кэчы соты укэ гьчы таза йажо азя лин ак кэрдт, тьды пурьм ак уж.

Портышкыда кэчы сотым пыртыда!

Мәнмән ылымашым анчалшаш гынь, кэчы соты гыц лүдён ылэнә машаналтэш Пөртым шындымына годым, кэчывәл вәкылә шындаш анаат шаналты, ышышкат ак пыры. Кыцә гыньят утларак кэчы сотыжы портышкына попазалтшы манын, ана цацы. Окня вляжымат изи влям ыштәнә, сотгэчын тылым чүктән шыңцымаш гыц вэлә ыштәнйт, машаналтэш. Пөртым шындымышты годым ик кэрәлымлачокым ышышкы ак нәлөп: „пыцкәмыш пөрт здоровалан пурым ак пу, здоровам пөтәрышы ыләш“ когон тымәншы вля пәлән шонйт: кэчын айаржы цэрын тынгалтышыжым (заразым) пуштэш, йамдара. Мазары әдәм пыцкәмышты ылә, тынарты тиды йылә цэрләнә. Ырвэзы вляләнжы токо, шытышы шуды пәләдыш вля сәмынок кэчы сотыжы пишок кэрәл ыләш. Малан вара, машанәда, шошым вәкылә ырвэзы вля молнамшы гыц когон рахит дон цэрләнәт? Тәл ушты годым ырвэзы вля портышток сынцәт, мадаш түгы шоэн ләктыт, кэчын айаржым шоэн ужыт, сэдын дон нынты шошым вәкылә шыкын рахит донцэрләнәт. Төрөкшок попышаш гынь, чыды сотан пөртышты ылышы ырвэзы вля молы гыц утларак рахит дон цэрләнәт. Кэрәк кынамат, кыцә гыньят пөрт көргәш йонгата, соты лижы манын цацыда. Мәнмән тупыньеш вэлә эчә ыштәт: айаран кэчы годым окня влям кәрәт. Кэчы айарлан сусу лимы годым, айар-гыц тама манынок лүдйна. Айаржы гынь палша вэлә ылнэжы. Кыштәкән пасна амалым кыдәж улы гынь, ты кыдәж сәк худа: тор дә пыцкәмыш ыләш. Мол акситәш, әзә амалтым шыпкәм шыңгалык постол дон, вэсы кымшы дон, кэчы соты ынжы вазалт манын, кәрәт. Шырәракынок ужалтәш: „пөт әзәжым йаратшы“ әвәэт, айарышты ырвэзыжы дон кашмыжы

годы
пыр

Л
аш
агы
возд
хан
санд
шт
Ты
ток
Сэд
мат

чы
рән
кы
ма

Ны

уж
да;
вля
из
ай
ны
Ти
во
лә

годым, „айар шармаш“ гыц ымылышкы вэлэ пьртэн шындә.

Айар гыц, кэчы гыц ндә лүт.

Шокшы айарэш йорижок äзә вуйым йылаташ ак кэл, дә кэчы гыцжы, соты гыцжы лүдшаш агыл. Нигынамат äзәм кэчы ак локтыл. Кэчы, ирә воздух ырвэзы влälән тазам вэлэ пуа; кэрэк махань лэкәрцы гыцät йажо йлэш. Кэчывäl монгыр сändäлыкышты ики мычкы йыдэт кэчэт пыл гомыштышы кэчы сотэмдärä, воздухшат тышты ирә. Тышты ырвэзы вlä пьцкэмбым ак ужәп, топлоток сотышты, ирә воздухышты каштыт, мадыт. Сэдын дон тышты рахитән ырвэзы вläм иктымät ат уж.

Айар дон дә воздух дон лицымаш.

Кыды вольницыжы лэкәрцы вlä дон агыл, кэчы дон дә воздух дон вэлэ лицät. Йасы вläм цäрән, йонгата вәрышты, айарышты киктät. Тэнгälä кыды йасыжым, шамак толшы, рахит дон, кахырмашым (чахоткам) викок тöрлән кэрдыт.

Кышты раскыды айар улы, тышты рахит унә.

Кыштакән раскыды айар, тышакән рахитым ат уж. Ирә воздух гыц идä лүт; окнядам виш урдыда; занавескыдам кэдäрыдä! Кангыжым ырвэзы владäm куштылгы вьргәм дон мадаш колтыда! изи äзә вläн вьргемыштым кыдашашат, кэчы айарышты нөным „нүштылтышаш“. Айарышты нөны ылышты дә ирә воздухышты йонэштышты. Тиды гынь ниньлән йажо вэлэ, айар дон ирә воздухэш нөны бышкымыштым пингыдемдät. Тэнгälä быштән, нөны гыц рахит каранэш.

Рахит цэр гыц йажо лъэкарцы влӕ.

Ӕвӕн цызыӕ шыӕшэр, йажо качкыш, ирӕ воздух, айар, рахит цэр гыц, вӕс цэр влӕ гыцӕт нинӕй пиш йажо лъэкарцы влӕ ылӕйт. Нинӕй влӕ донӕй вӕлӕ пингыдӕй кит-йаланӕм, тазан анчӕн кушташ тьӕтӕй влӕм лиӕш.

Рахит—нӕзэр влӕн цэр.

Нӕзэр эдӕм влӕн, пайан влӕн ылӕмӕшыштыӕм мӕ йажон пӕлӕнӕ. Нӕзэр эдӕм влӕ изи пӕртыштыӕ ылӕт; окньӕ влӕштӕт изи окньӕ влӕ; пӕрт кӕргыштӕт пӕцкӕтӕ, (йонгата агыл), сӕкшӕт, пӕракшат шукы улӕ; тамахань пӕшат улӕ; тор, сӕрнӕлӕшат вӕр укӕ. Тӕхӕн вӕрӕш рахит важӕм йажонк колта.

Кыдӕ суасла мары влӕ (Цивильский уиӕздыштыӕшӕй), кыдӕ Цӕрлӕ марвлӕ (Моркинский, Сӕрнурский кантонӕштыӕ) момоца гань шыкшӕн пӕрт влӕштыӕ ылӕт. Тыдӕ гишӕнжӕй гынь попашат укӕ: тӕхӕн пӕрт влӕ гыц рахит лӕктын лӕктӕок ылӕ, пиш йарата. Тӕвӕ малан нӕзэр эдӕм влӕн тьӕтӕм рахит йарата, нинӕй гыц каранӕдӕок ылӕ! Пайан влӕ кого йонгата пӕрт влӕштыӕ ылӕт, сӕдын дон пайан влӕн тьӕтӕй влӕштыӕ ирӕ воздухым кӕчын сотыжым-айаржым ужын ылӕт. Нынӕн йӕмӕш-качкышыжат пӕшкыдӕй, йажо ылӕш. Ӕзӕ анчаш йори тӕрлӕмӕй, тымӕншыӕй влӕ ылӕйт; нынӕй книга шӕдымӕй мычкыӕй ӕзӕ влӕштыӕм, пукшӕн, йӕктӕн, анчӕн, куштӕнӕйт. Доктыр влӕштӕт нинӕй жӕплӕт-йаратат ылӕн: топлот нинӕй донӕй каштынӕйт ылӕн. Нинӕй влӕ пайан томашкыӕй рахитлӕн, молы цэр влӕлӕнӕт пӕраш ирыкыӕм ак пуӕп ылӕн.

Со
С
рӕгӕн
ылӕм
влӕш
йажо
С
шты
тӕн
совӕ
анчы
суль
йасы
дон
маха
Хал
Т
ок а
здор
влӕ
йасы
гыц
Сӕд
кӕр
йаж
лин
М
пӕл
йон
влӕм
дон

Совет власть халыкын здоревам пэрэгä.

Совет власть гынь пиш халык здоровам, пэрэгäш цаца. Сэдбндон равочий дон хрэсьян влән бльмашым йажоэмдбнэжб. Хала-вләштб, подвал вләштб бльшб равочий влән, пайарын влән йажо кого тома вләштбм пуэнт.

Сола вләштбш бльшб помэшбк тома вләштб „äzä анчымб пөрт вләм ай школ вләм бштәнбт. Халык здороваэмжб манбн, цилә вәрэок совет власть: вольницб вләм „äzä дон äвәжбм анчымб пөрт вләм“, „äzä йасльб влам“, „консультаци“ вләм моло пачэш; тәртэок томан йбдэ йасб вләм доктыр влә анчэн каштыт; ровочий дон хрэсань вләм курорт влашкб, санаторивләшкб махань-шон цэр влә гыц төрләш котат.

Халыкын здороважб бшкэ кидбштбжб.

Тбдб вла ак ситәп: здороважбм халык бшкэок анчбдэ ак кэрт. Молгыц пәрви тьэтбä влән здоровам пэрэгбшаш. Мондаш ак кэл: ик ләкарцб влә дон вэлэ эдэм здорова лин ак кэрдт; эдэм йасб лин колтбмбкб ижб ләкарцбм пуат. Цэр гыц пэрэгәлтмбжб лицәлтмаш гыц куштылгы. Сэдбн донб лоштына кашшб цэр вләм мälәннә кэрэк ма дä чбдэмдәш кэлэш. Бльм вәрнә вләм йажоэмдәнә гынь вэлэ ти манмбнажб лин кәрдэш, лин шөэш.

Мәнмән кбзбштб бльм порт вләнә изи, тор, пэлэк турек бштбмб бльт. Пөрт вләнәжбм йонгата, сотб, айар цырымб дä ирэ воздухан вләм бштәш лиэш.

Тидб вләм бштән шоктышна гынь, цэр влә дон кбрэдәлмашбн пэл пашажбм бштәнә Тидбм

Ыштәшәжә пиш кого йасә агыл. Ти книәм
тусарән вәлә ләйдәлдалшаш дә, книга кәләсәмә
сәмәнь вара ыштәшәш.

Ив. № 5724

и ам
мѣ

27172

1 Мар. г.

2-2079

27172
1199